

Avisarkiver er en viktig kilde til å forstå samfunnet, fordi avisene den gang betydde langt mer som informasjonskanal enn i vår tid.

Fagfelle­vur­dert

Aftenpostens brutale mellomkrigshistorie

Sammendrag: *Aftenposten som var Norges største og viktigste avis på 1930-tallet var en viktig bidragsyter til de antijødiske holdningene som spredde seg i norsk offentlighet Norge på denne tiden. Det paradoksale var at den antijødiske politikken i Tyskland blottstilte slike oppfatninger på en ny måte når Aftenposten og andre deler av det norske samfunnet forholdt seg til denne utviklingen. Dette var holdninger som ikke nødvendigvis var nazistisk begrunnet, men som blant annet ble forklart med at man ikke ønsket et såkalt «jødeproblem» i Norge.*

Emneord: *Aftenposten, antisemittisme, mellomkrigstid, pressehistorie, Niels Jørgen Mürer, Johs. Nesse*

Bjørn Westlie

Historiker, PhD og tidligere journalist
bjornwe@oslomet.no

Det sentrale i denne artikkelen er hvordan Aftenpostens forholdt seg til utviklingen av de antijødiske tiltakene i Tyskland på 1930-tallet og hva avisens egne medarbeidere skrev om dette.¹ En rekke av Aftenpostens journalister og kommentatorer skrev artikler med brodd mot jøder og spesielt de tyske jødene. Men en enhver negativ betraktning om disse jødene må også ha rammet jøder i Norge.

Fra 1920 til 1940 skrev Aftenpostens medarbeidere en rekke negative artikler om jøder. Dette ble videreført på 1930-tallet da avisen hadde stor forståelse for de tyske nazistenes aggressive politikk overfor de tyske jødene. Aftenpostens sjefredaktør Johs. Nesse aksepterte at nazistene som overtok makten i Tyskland i 1933 betraktet de tyske jødene som et samfunnsproblem. Nesse advarte sine lesere om at Norge kunne få det han kalte et «jødeproblem» om det kom flere jøder til Norge. Så sent som våren 1939 argumenterte avisen kraftfullt mot at 10 jødiske leger hadde flyktet fra nazistisk vold skulle få visum til Norge. Denne artikkelen vil derfor forsøke å vise at Aftenposten kan ha vært den antijødiske stemmen med størst innflytelse og påvirkningskraft i det offentlige rom i årene før 1940.

I særlig grad har jeg konsentrert meg om sjef-

redaktør Johs. Nesse og utenriksreporter Niels Jørgen Mürer og hans tekster på 1930-tallet i Aftenposten inkludert noe av det Mürer også skrev om jøder sin bok fra 1935 «Det nye Tyskland.»² Den boken skrev han parallelt med at han arbeidet som journalist og det er i den konteksten jeg har brukt hans bok som kilde. Her er det riktig nok bare noen få eksempler fra Nesses og Mürers tekster En betydelig mer omfattende gjennomgang av Nesse og Mürer inngår i min bok «Mørke år. Norge og jødene på 1930-tallet.»³ Ett viktig poeng i denne sammenhengen er at Aftenposten støttet den tyske militære opprustningen etter at Adolf Hitler kom til makten fordi Tyskland da kunne være et bolverk mot Sovjetunionen. Det innebar også at avisen gikk imot den såkalte Versailles-traktaten fra 1919 etter 1. verdenskrig som begrenset Tysklands muligheter til igjen å bli en militær stormakt.⁴ Alt som kunne svekke Tyskland ble ansett å være et problem – og i den sammenhengen ble det oppfattet at jødene i Tyskland var et hinder med for at Tyskland skulle gjenreises som en stormakt og med det frigjøre seg fra fredsavtalen etter 1. verdenskrig. Det ble antatt at jødene hadde en betydelig negativ innflytelse på deler av det tyske samfunn.⁵ Vel og merke var det knapt en prosent av befolkningen som var jøder i Tyskland.

Aviser og «den offentlige mening»

Aviser er en viktig kilde til å forstå samfunnet ikke minst på 1930-tallet fordi avisene den gang betydde langt mer som informasjonskanal enn i vår tid. I dag

kan vi søke informasjon langt friere og enklere. Historikeren Edvard Bull slo derfor fast i 1929 at «presen i det moderne samfunn er det viktigste organ til å gi uttrykk for den offentlige mening».⁶ Derfor er en studie av aviser, i dette tilfellet Aftenposten en god kilde til å forstå holdninger i denne perioden.

Det var stor oppmerksomhet om det som skjedde med jødene i Tyskland på 1930-tallet. Den økende volden mot jøder i Tyskland fra 1933 blottstilte anti-jødiske oppfatninger i en rekke norske avisers nyhetsdekning og kommentarer om det som skjedde med jødene i Tyskland. De avisene som var mest tyskvennlige støttet ikke bare Tyskland nye utenrikspolitikk og opprustning, men hadde også forståelse for de tyske myndighetenes tiltak overfor jødene. Aftenposten, Norges Handels- og Sjøfartstidende (NHST) og Nationen var blant de avisene som hadde forståelse for Tysklands tiltak for å dempe jødernes antatte makt.⁷

Ett blikk tilbake i tid

Dette skal handle om Aftenposten på 1930-tallet, men for å vise at det var en antijødisk kontinuitet fra 1920-tallet og inn i 1930-tallet går jeg først til 1923. Det var særlig den russiske revolusjon og den antatte koblingen mellom bolsjeviker og jøder som fikk temperaturen i Aftenpostens redaksjon til å stige den gang.⁸ I forbindelse med den ulovlige jernstreiken fra oktober 1923 til mai 1924 reagerte Aftenposten på at de streikende hadde mottatt 100 000 kroner fra «Den røde faglige internationale forretningsutvalg». Sjefredaktør Thorstein Diesen skrev to lederartikler om denne pengestøtten. Diesen hevdet at «Moskva-jødene» kun støttet ulovlige streiker, fordi de ønsket å destabilisere det norske samfunnet. «Disse folk pleier ikke å være sliphændte» altså med penger konstaterte Diesen. Med dette ville han understreke sitt poeng om forholdet mellom bolsjevisme og jødedom. Han hevdet at «Det smaker litt revolution av de norske metalarbeideres ulovlige streik og da aapner Moskvajødene sine guldkister».⁹

Et jødisk «snyltedyr»

I februar 1925 gikk Thorstein Diesen ett hakk videre i sine antijødiske betraktninger. Med overskriften «Ut med den blodtørstige jøde!» konstatere han at

«Chaim Mosei Clas» var blitt løslatt fra fengsel. Diesen argumenterte sterkt for denne Clas måtte vises ut av landet og la til at kontrollen over innvandringen måtte forsterkes.

Vi haaber, at han vil bli utvist. I alle land føres der nu streng kontrol med indvandringen. Man vil ikke ha hvadsomhelst i landet. (..) Den beryktede jøde Clas har riktignok opholdt sig her i landet i flere aar. Men han kan ikke derved tænkes at ha erhvervet ret til at bli her. Hans eneste beskjeftigelse er at drive kommunistisk propaganda og ulovlig handelsvirksomhet. Altsaa en høist unyttig plante. Et fremmed snyltedy, som vi bør bli kvit.¹⁰

Flere av Aftenpostens sentrale skribenter som blant andre Haakon Øverland, som var utenriksredaktør fra 1936 til 1943, videreførte jødekritiske holdninger og artikler fra 1920-tallet inn i 1930-tallet og representerte dermed en kontinuitet i Aftenpostens redaksjonelle linje i synet på Sovjetunionen, sosialister og jøder. Artikler av denne typen og med brodd mot jøder og som ikke minst koblet jøder med bolsjevisme var det mange av i dette tiåret.

I overgangen mellom 1920- og 1930-tallet kom det på plass nye medarbeidere. Johs Nesse ble ansatt som avisens nye sjefredaktør i 1930 etter først å ha vært Aftenpostens politiske redaktør en kort periode. Niels J. Mürer ble ansatt som utenriksjournalist i 1927. Raskt viste det seg at Nesse og Mürer ikke bare delte avisens syn på jøder, men de videreførte og tilpasset seg de politiske endringene etter at nazistene kom til makten i Tyskland. Hverken Nesse eller Mürer var nazister og ble heller ikke medlem av Nasjonal Samling (NS). Nesse var en tydelig motstander av NS. Sjefredaktør Johs Nesse som var Høyrepolitiker og offiser var av den oppfatning at Tyskland måtte være så sterkt som mulig for å kunne stå imot Sovjetunionen. Nesse var forsvarsvenn og nasjonalist, men samtidig tydelig tyskvennlig i den forstand at han så Hitlers nye Tyskland som en motvekt overfor Sovjetunionen – som han oppfattet som den største trusselen. Når noe som hadde skjedd i Tyskland ble kritisert i Norge, så trakk Nesse Sovjetunionen opp av hatten for å vise at Sovjetunionen truet Norge.¹¹

De to avgjørende politiske valgene

I mars 1933 markerte Johs. Nesse hvordan han og Aftenposten kom til å forholde seg til Tyskland under Adolf Hitlers ledelse. Det avgjørende var de to svært viktige politiske valgene Nesse tok i form av to redaksjonelle kommentarer i 1933. I det første valget la han ansvaret på Hitlers valgseksess på sosialistene og i den andre hevdet han at tyskernes lidelser skyldtes jødernes metoder og mentalitet. Disse valgene var noe Nesse fulgte til 1940 med en mindre korleksjon i 1938 da volden mot jødene steg til nye høyder under den såkalte Novemberpogromen.¹² Men så sent som våren 1939 drev sjefredaktør Nesse en kampanje i Aftenposten for å hindre at Norge skulle ta imot 10 leger med jødisk bakgrunn som hadde flyktet fra nazistisk terror.

Veivalg 1:

Kommentaren Johs. Nesse skrev etter at Adolf Hitler 5. mars 1933 fikk vedtatt en såkalt fullmaktslov gikk langt i sitt forsvar av den nazistiske maktovertagelsen. Den hadde overskriften «Veien til diktaturet»: Det er bare en bevegelse av betydning som kjemper for diktatur og det er den sosialistiske bevegelse. Vi andre foretrekker en fri forfatning, folkestyret. [...] Grunnen til at flere stater – nu sist Tyskland – til slutt ser sig stilt overfor dette bedrøvelige valg, er resultatet av den sosialradikale venstrepolitikkis stykkevisse imøtekommenhet overfor den demagogiske agitasjon fra sosialistenes side.¹³

Med dette tok Johs. Nesse et politisk valg der han la ansvaret for det nazistiske diktaturet på sosialistene og hevdet at de var de eneste som ønsket diktatur i Tyskland. I 1935 forsterket denne holdningen til nazismen seg da Nesse hevdet at «vi uten betenkeligheter» ville velge «Hitler som det minste av to onder» om Norge hadde blitt stilt overfor et valg mellom fascisme og nazisme eller kommunisme.¹⁴ Også Tysklands ønske om å utvide sitt såkalte «Lebensraum» ble møtt med forståelse i redaksjonen. Redaksjonen for Sovjetunionen ble styrende for hvordan Aftenposten forholdt seg til utviklingen i Tyskland helt til landet høsten 1939 angrep Polen og utløste 2. verdenskrig.

Veivalg 2:

En måned etter at Johs. Nesse hadde lagt skylden på sosialistene for nazistenes maktovertagelse i 1933 tok han og Aftenpostens redaksjon et nytt politisk veivalg. Denne gang handlet det i økende grad om hvordan avisen skulle forholde seg til det faktum at jødene i Tyskland nå ble utsatt for ytterligere vold og trakassering. 1. april 1933 hadde det gått ut en ordre til det tyske folk om at jødiske forretninger, jødiske leger og advokater skulle boikottes. Boikotten ble til noe langt mer enn at færre tyskere handlet i de jødiskeide butikkene. Boikottoppfordringen ble et signal om at det var lov å angripe jøder og deres eiendommer. Svært mange butikker ble derfor plyndret og ødelagt. Boikottaksjonen var et startskudd for økt forfølgelse av jøder.¹⁵

Aftenpostens korrespondent i Berlin, Axel Thorstad hevdet 3. april at:

I går ga tyskerne atter et fullgyldig bevis på sin enestående disiplin. [...] I Berlin ble ikke et utstillingsvindu knust, ikke en jøde personlig forulempet. Gårsdagen har derfor levert et ubestridelig bevis for at SA-mennenes jernhårde disiplin og selvbeherskelse.¹⁶

Dette er en tekst som rett og slett var helt i tråd med den nazistiske propagandaen. Dagen etter fulgte Nesse opp det som hadde skjedd i Tyskland med en tekst han kalte «Jødehat». Det skulle vise seg at den var mer enn en vanlig redaksjonell kommentar i Norges viktigste avis. I «Jødehat» formulerte Johs. Nesse den redaksjonelle linjen Aftenposten kom til å følge i dekningen av alt som handlet om jøder i de følgende år.¹⁷ Sjefredaktør Nesse gikk langt i sin antijødiske retorikk og hevdet:

Det kan ikke være tvil om at tyskernes aksjon mot jødene i disse dager skaper en forsterket jødesympati ute i verden som disse Israels sønner neppe fortjener. Imidlertid mangler vi her i landet forutsetninger for å kunne dømme rettferdig om aksjonen mot jødene. Vi vet ikke noget om i hvilken utstrekning det tyske folks lidelser skyldes jødernes metoder og mentalitet.¹⁸

Jøder skulle møtes med «germansk dyktighet»

Gjennomtenkt og sinnrikt forklarte sjefredaktør Johs. Nesse setning for setning sine lesere at det ikke var noen grunn til å sympatisere med jødene. Han mer enn antydte at jøder var skyldige i det tyske folks store lidelser på grunn av den jødiske mentalitet. Han hevdet at tiltakene overfor jødene var basert på «reelle årsaker» og ikke «misunnelse».¹⁹ Nesse foreslo at dette burde møtes med «solide lover, med germansk dyktighet og med forsterket årvåkenhet».²⁰ Historiker og Arbeiderpartipolitiker Arne Kokkvoll hevdet i sin bok fra 1965 om Johs Nesse at det ikke er så lett å forstå hva Nesse mente med «germansk dyktighet». Men Kokkvoll la så til at «Nesse ser en viss fare knyttet til jødene, ikke minst på grunn av deres sterkt utviklede solidaritetsfølelse som kan skade andre om den får fritt spillerom.»²¹ Her gikk han svært langt i å forstå Nesses motiver for teksten «Jødehat». Mer problematisk er det at han faktisk går god for Nesses kritikk av jødene ved å antydte at jøder kan skade andre om de får muligheter og «spillerom» til det. Vel og merke skrev Kokkvoll dette i 1965 og han burde være godt kjent med jødernes skjebne.²²

Slike holdninger som Johs. Nesse fremført blant annet i kommentaren «Jødehat» videreførte han i all hovedsak til 1940.²³ Med tanke på hvor viktig Aftenposten var i det offentlige rom må Nesses tekst «Jødehat» etter alt å dømme ha vært en svært viktig politisk tekst i dette aktuelle tiåret.

Den ordrike reporter

Niels J. Mürer arbeidet i Aftenposten i 41 år som utenriksjournalist og var også en periode utenriksredaktør på 1960-tallet. Mürer hadde svært gode tyskkunnskaper og oversatte en rekke bøker fra tysk i hele sin karriere. Mürer var ingen typisk nyhetsjournalist, men skrev ordrike og kommenterende tekster med tydelig politisk vinkling. Mürer var en svært aktiv skribent med stor reise- og skrivelyst, men tekstene hans på 1930-tallet var ofte arrogante og i omtalen av jøder antydningssvis harselerende. Mürers antijødiske holdninger ble tydeligere og mer direkte enn Nesses fordi Mürer var en reisende reporter i sporene etter Tysklands overgrep mot jøder både i Tyskland og i

okkuperte områder. Han skrev i det hele tatt svært nedsettende om jøder i den perioden der angrepene på jødene økte på i Tyskland og i de land Tyskland etter hvert okkuperte.²⁴ I hans tekster var det aldri noe forsonende trekk ved de jøder han forholdt seg til.

Støttet Tysklands overfall

I likhet med sin avis, støttet Niels J. Mürer også alle Tyskland territoriale krav inkludert overtagelsen av Østerrike og Tsjekkoslovakia helt opp til angrepet på Polen i 1939. Han beskrev jøder «som det nasjonale samfunds undergravere fra to fronter. Fra den internasjonale bankiers kontor, hva enten dette er i Wall Street eller City».²⁵ Ifølge Mürer reiste tyskerne «sig i sterk uvilje» mot jødene fordi de etter hans mening befant seg en «forpinte stilling». Dette skyldtes at «et fremmedfolk i folket, som ikke engang utgjorde 1pct besatte nøkkelstillinger ved alle institusjoner som gav Tysklands dets ansikt mot utenverden.»²⁶ Mürer var tydeligvis i stor grad fanget av påstander om at jødene hadde skaffet seg makt og posisjoner uberettiget. Det var nettopp slike påstander som Adolf Hitler og andre hadde hamret inn i det tyske folk fra begynnelsen av 1930-tallet.

«Hese rop fra basarjøder»

Den første artikkelen jeg festet meg ved i gjennomgangen av artikler fra Niels J. Mürer er en reise han foretok til Sovjetunionen i juli 1932. Fra Leningrad, nå St. Petersburg, skrev han et såkalt reisebrev til Aftenposten som fylte opp hele forsiden og halve side to i en lørdagsutgave av Aftenposten. Mürer kalte teksten for en «En studie i rødt og grått.» Han befant seg i et reisefølge med hele 150 norske turister som kom til Leningrad med turistskipet «Meteor». Mürer klarte å få inn noen få, men stereotype og negative stikk mot jøder i sin lange tekst fra Leningrad.²⁷ På en sightseeingtur la han eksempelvis merke til at det ikke var «hese rop fra basarjøder» da turistene gikk forbi. Det var vel det han hadde ventet seg. På Hotell Europa ble det servert lunsj og Mürer forteller at han og de andre i følget gaflet i seg «kaviar og russisk laks.» Så viste det seg at de norske turistene ble iaktatt. I kaffesalen satt det «fire jøder i sorte skjorter og fråtser i turistenes mange damer.»²⁸

De fire sortkledde kunne like gjerne være fra sikkerhetspolitiet GPU. Men Mürer ville ha det til at de måtte være jøder ettersom de oppførte seg som de gjorde. Mürer slo også fast i sin bok Tyskland i 1935 at bak den «nasjonale antisemittismen, slik den er uttrykt i partiprogrammet og ubarmhjertig gjennomført» ligger det en «nasjonal selvbevarelsestanke, som vi bør forsøke å forstå litt av og i alle fall ikke bare avferdige som det rene barbari». ²⁹

Jøder i luksusbiler

Jeg gjør så et hopp i tid. I juni 1936 tok Mürer sine lesere med på en reise til Østerrikes hovedstad Wien og han rapporterte i Aftenposten at:

Nu dominerer jøder over hele byen, og da de på grunn av sitt utseende ikke kan undgås å bli bemerket i luksusbiler, orkesterplass og på de dyreste restauranter florerer selvfølgelig uviljen mot jøder. ³⁰

Tonen i tekstene hans er alltid, når det gjelder jøder han skildrer merket med tydelige negative karakteristikk. 8. april 1939 befant Mürer seg igjen i Wien ett år etter at Østerrike hadde blitt innlemmet i det nye tyske storriket. Under den svært så prangende overskriften «Wiener mennesker – og hvor vanskelig det er å komme i takt med nazi» presenterte Mürer sine opplevelser. Artikkelen var en del av Mürers serie «Streiftog i Imperium Germanica». Han og Aftenpostens redaktører må ha ment at «Imperium Germanica» var en prangende og passende logo for en slik serie som om Tyskland var blitt det nye Romerriket. Mürers tekst fra Wien var en svært ordrik og lang tekst om det som foregikk i Rotschild-paleet i Wien. Etter at Mürer hadde banket på døren til paleet ble den åpnet opp av «en ung vaskeekte praktarisk mann i SS-uniform, men kommer man inn i huset vil man snart oppdage at det er fylt med jøder». ³¹

Alle jødene står i kø for hele den flotte svungne marmor trapp er fylt av tålmodig ventende Juda og Levis sønner og døtre og midt i trappen troner en seksfots SS-mann laget etter raseforsker Günthers kokebok. ³²

Her er Mürers ironisk og nedlatende tone tydelig og uten den konteksten som jødene i Wien på dette

tidspunktet befant seg i. Jødene forsøkte å flykte fra Østerrike fordi alt det de eide ble konfiskert. Det skriver Mürer ingenting om. Han nedtonet konsekvensene av det nazistiske diktaturet slik det artet seg overfor jødene og alle de som ikke fulgte Hitlers vei.

Jøder som hadde klart å flykte fra Tyskland til Skandinavia hadde Mürer også svært lite til overs for og la derfor ansvaret for den problematiske valutasituasjonen i Tyskland på jødene. De var «rike emigranter som har fått ut sine formuer i god tid». ³³

«Kosmopolitiske folkeforførere»

Niels J. Mürers forklaring på angrepene på jødene i første omgang i Tyskland var at de ifølge ham hadde utnyttet «nederlagsstemningen» i Tyskland og lokket «et fortvilet folk ut på et meget skjebnesvangert skråplan» etter 1. verdenskrig. De ansvarlige bak forsøket på revolusjon i Tyskland i den perioden var etter Mürers oppfatning alle jøder. Blant dem Rosa Luxemburg og «halvjøden» Karl Liebknecht. På bakgrunn av dette konkluderte Mürer at «det nye Tyskland nekter å tro på at jødene nogen gang vil komme til å bli noget annet enn et opposisjonelt fremmedlegeme, som stadig undergraver og utbytter det samfund så villig har gitt spillerom for deres åndelige kameleontalent». ³⁴ Ifølge ham var jødene «kosmopolitiske folkeforførere i stor stil». ³⁵ Han var derfor bekymret for jødenes posisjoner innen «presse, teater, videnskap, litteratur, bildende kunst, musikk». ³⁶ Påstandene hans om at jødene hadde en slik dominerende rolle bygget han på nazistisk propaganda. I virkeligheten var kun 2,5 prosent av de viktigste skikkelsene innen teater, musikk og blant forfattere jøder. ³⁷ Mürers karakteristikk av jøder baserte seg etter alt å dømme på et nazistisk tankegods. At en utenriksjournalist i landet største avis hadde slike forestillinger om jøder sier vel mye om holdninger som den gang var i Aftenposten.

Det gikk bare fire måneder og en uke fra Norge hadde forlatt 1930-tallet til Tyskland okkuperte Norge. Hva slags meningsbærende klima fra 1930-tallet nazistene overtok er derfor ikke bare interessant i seg selv, men er også politisk og historisk viktig med tanke på det som fulgte.

Fra selvros til selvkritikk

Aftenpostens skribenter har langt på vei sluppet unna kritikk for hva de skrev om jøder før 1940. I ettertid har dette blitt glemt eller blitt forskjønet slik det eksempelvis var da Niels J. Mürer fylte 70 år 21. august 1966. Han fikk svært rosende omtale av Henning Sinding Larsen som var kulturjournalist i Aftenposten. Sinding-Larsen viste til Mürers mange artikler blant annet på 1930-tallet. Sinding-Larsen begynte selv i avisen i 1933 og kjente godt til hva Mürer skrev i den perioden. Men Sinding-Larsens tekst var gjennomført rosenrød - og rosende. Noe annet kunne man vel heller ikke forvente seg når nettopp han fått denne oppgaven.

Tidlig la man merke til Mürers evne til å skape atmosfærer i reportasjene. I den fra Sudet-krisen i 1938 følte lederne både trykket og temperaturen som om de var til stede skjebnedagen da spenningen utløstes og tsjekkerne stod gråtende på gaten. (...) Gjaldt det reportasjer i inn- og utland, samlet Mürer inntrykk som en svamp suger vann. (...) I skrivende stund satte han dem ned på papiret med observasjonsblikkets frisket. I sin vurdering støttes han av historiekunnskapene, og evnen til å oppdage sammenheng i tid og rom. Mürers engasjement i utenriksstoffet er lidenskapelig i en grad man ellers bare finner det i store scenekunstneres forhold til skjebnedramaer.³⁸

Her skal det legges inn at Niels J. Mürer støttet Tysklands annekasjon av Sudetenland og senere Tsjekkoslovakia, og Mürer kan derfor neppe ha brydd seg om tsjekkerne som sto «gråtende på gaten». Mürers artikler om Sudetenland som Tyskland annekterte var så tyskvennlige at naziforlaget Verlag Dr. Friedrich Osmer i Berlin samlet dem til en bok som ble utgitt på tysk under den prangende tittelen «Prager – «Demokratie» Die deutsch-tschechische Frage».³⁹

Henning Sinding-Larsens tekst var i tråd med hvordan Aftenposten forholdt seg til sin egen historie. Redaksjonen, avisens ledere og Schibstedfamilien må åpenbart manglet vilje eller evne til selvransakelse og ettertanke etter 1945. I 2003 markerte Trygve Ramberg og Einar Diesen Aftenpostens 125 års jubileum. Der oppsummerte de Johs. Nesses virke på 1930-tallet og hevdet at hans «hovedsak gjennom siste del

av tredveårene var fronten mot diktaturene uansett hvilken farve de hadde».⁴⁰ Det er vel en overdrivelse.

Dagbladets Ragnar Vold var en kraftig stemme mot nazismen på 1930-tallet. Historiker Hans Fr. Dahl har derfor påpekt at det var «lite aktuelt» for «de tyskvennlige i Nationens eller Aftenpostens leserkrets» å la seg «påvirke enn si omvende av en mann som Ragnar Vold som ble oppfattet som ytterliggående tyskfiendtlig nærmest hatefullt ensidig».⁴¹ Dessverre fikk ikke leserne av Aftenposten eller andre aviser den motgiften Ragnar Vold kunne ha gitt dem. Men så var heller ikke Aftenpostens ledelse på 1930-tallet interessert i journalistikk og meninger som var kritisk til den tyske nazismens politikk på 1930-tallet.

Ettersom Aftenposten var landets største avis med et daglig opplag med sine to daglige utgaver med et opplag på 165 000 i 1938 er det grunn til å tro at de negative artikler og kommentarer om jøder på 1930-tallet som avisenes medarbeidere skrev kan ha hatt stor påvirkningskraft på avisens mange lesere. Blant dem var det ikke minst mange av landets politikere, beslutningsfattere og samfunnsstopper.⁴² Det er grunn til å tro at Aftenposten og andre aviser som publiserte antijødiske tekster kan ha hatt enn større effekt på norsk offentlighet enn den grove antisemittiske retorikken som norske nazister forsøkte å overbevise det norske folk med.

Det var først i 2019 at Aftenpostens ved daværende sjefredaktør Espen Egil Hansen tok et virkelig oppgjør med det avisen hadde skrevet om jøder. «I redselen for kommunismen gikk Aftenposten på 30-tallet langt i å forstå, forsvare og bortforklare det som skjedde i Adolf Hitlers Tyskland, skrev han».⁴³ Han hevdet også at avisen heller ikke var «fremmed for å dyrke fordommer, konspirasjonsanklager – ja, jødehat».⁴⁴

Noter:

- 1 Aftenposten trykket også artikler som ikke var skrevet avisens egne medarbeidere, men av nyhetsbyråer som eksempelvis NTB og AP. Nyhetsbyråenes artikler var mer nøytrale enn Aftenpostens egne artikler. Odd Bjarne Brekke, Aftenposten og jødene En undersøkelse av antisemittiske holdninger i Aftenposten fra 1930 frem til og med 1948, masteroppgave i History of Religions, MF Vitenskaplige høyskole for teologi, religion og samfunn, våren 2019, s. 109.
- 2 Niels J. Mürer, Det nye Tyskland, Aschehoug, 1935

- 3 Bjørn Westlie, Mørke år. Norge og jødene på 1930-tallet, Res Publica, 2022. Deler av denne fremstillingen bygger også på «Mørke år».
- 4 <https://snl.no/Versailles-traktaten>
- 5 I de fem årene Norge var okkupert av Tyskland forsterket den antijødiske tonen i Aftenposten seg ytterligere med hjelp av redaksjonens egne nazistiske medarbeidere og kommentarer fra Norsk Artikkeltjeneste (NAT) som Nasjonal Samling produserte. Bjørn Westlie, Det norske jødehatet. Presse og propaganda under okkupasjonen, Res Publica, 2019
- 6 Hans Fr. Dahl, Mediehistorie. Historisk metode i mediefaget, Damm forlag, 2004, s. 62
- 7 Bjørn Westlie, Mørke år. Norge og jødene på 1930-tallet, Res Publica, 2022, s. 91-130
- 8 Dette temaet er svært godt gjennomgått i Lars Lyngstad Sunds masteroppgave i historie, Aftenposten og «jødene». En undersøkelse av holdninger til jøder i Aftenposten 1920- 1925, Masteroppgave i historie, IAKH, UiO, 2014
- 9 Thorstein Diesen: «Russisk guld og norske arbeidere.» i Aftenposten 7. 1-1923. Thorstein Diesens sønn Einar Diesen ble senere journalist i Aftenposten fra 1928 og var Aftenpostens sjefredaktør fra 1948 til 1968
- 10 Thorstein Diesen: «Ut med den blodtørstige jødel!», i Aftenposten 10. 2-1925.
- 11 Tormod Valaker, Litt fascisme, hr. statsminister, Forum Aschehoug, 1999, s. 18.
- 12 <https://snl.no/Novemberpogromen>
- 13 Aftenposten 7. mars 1933.
- 14 Aftenposten 28. januar 1935, i Kokkvoll, 1965, s. 52.
- 15 <https://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-under-nazismen/holocaust/tyskland-1933-1939/jodeforfølgelsene-i-tyskland-1933-1939.html>.
- 16 Aftenposten 3. april 1933.
- 17 Jødehat. Aftenposten 4. april 1933
- 18 Aftenpostens 4. april 1933.
- 19 Ibid.
- 20 Ibid.
- 21 Kokkvoll, 1965, s. 52. Boken er utgitt på forlaget til Aftenpostens eiere. https://no.wikipedia.org/wiki/Arne_Kokkvoll
- 22 Kokkvoll, 1965, s. 52
- 23 Bjørn Westlie, Mørke år. Norge og jødene på 1930-tallet, Res Publica, 2022, s. 169- 170,
- 24 Jonas Hansen. Talsmann for det nye Tyskland. Fire norske høyreintellektuelles holdninger til Nazi-Tyskland i perioden 1933-1940, Masteroppgave ved IAKH, UiO. Våren 2019
- 25 Mürer, Niels J., Det nye Tyskland, Aschehoug, 1935, s. 153-154
- 26 Mürer, 1935, s. 152
- 27 Leningrad heter nå St. Petersburg.
- 28 Aftenposten 2. juli 1932
- 29 Ibid.
- 30 Aftenposten 30. juni 1936
- 31 Aftenposten 8. april 1939
- 32 Hans Günther var en ledende tysk arv- og raseforsker og han brukte sine teorier politisk i Nazi-Tyskland.
- 33 Mürer, s. 104
- 34 Mürer, s. 153
- 35 Mürer, s. 154
- 36 Ibid.
- 37 Einhart Lorenz, Jødernes historie i Europa. Fra den spanske inkvisisjonen til mellomkrigstiden, Dreyers Forlag, 2020, s. 346
- 38 Journalist Henning Sinding-Larsen, Aftenposten 21. august 1966.
- 39 Guri Hjeltnes, Avisoppjøret etter 1945, Aschehoug, 1990, s. 280.
- 40 Aftenposten 23. april 2003
- 41 Hans Fr. Dahl, Mediehistorie. Historisk metode i mediefaget,, Aschehoug forlag, 2001, s. 236.
- 42 I september 1938 var opplaget på Aftenpostens morgenutgave på 89.030, aftenutgaven 75.183 og lørdagsutgaven var på hele 107. 648. Annonse i Aftenposten september 1938.
- 43 Aftenposten 4. oktober 2019
- 44 Ibid.

Litteratur:

- Brekke, Odd Bjarne, *Aftenposten og jødene. En undersøkelse av antisemittiske holdninger i Aftenposten fra 1930 frem til og med 1948*, Masteroppgave i History of Religions, MF, vitenskapelige høyskole for teologi, religion og samfunn, 2019
- Dahl, Hans Fr., *Mediehistorie. Historisk metode i mediefaget*, Aschehoug, 2001
- Hansen, Jonas, *Talsmann for det nye Tyskland. Fire norske høyreintellektuelles holdninger til Nazi-Tyskland i perioden 1933-1940*, Masteroppgave ved IAKH, UiO. Våren 2019
- Kokkvoll, Arne, *Johs. Nesse en konservativ presseman i 1930-årene. Aftenposten og totalitære tendenser i tredveårene studert på grunnlag av redaktør Johs. Nesses lederartikler*, Chr. Schibsted Forlag, 1965
- Mürer, Niels J., *Det nye Tyskland*, Aschehoug, 1935
- Sagstad, Morten, *Med antisemittisme som politisk virkemiddel. En komparativ studie av holdninger av i Aftenposten, Arbeiderbladet, Dagbladet, Nationen og Tidens Tegn på 1930-tallet*, Masteroppgave i historie, Universitet i Agder, 2020

Sund, Lars Lyngstad, *Aftenposten og «jødene».*

En undersøkelse av holdninger til jøder i Aftenposten 1920- 1925, Masteroppgave i historie, IAKH, UiO, 2014

Valaker, Tormod, *Litt fascisme, hr. statsminister*, Forlaget Forum, Aschehoug, 1999

Westlie, Bjørn, *Det norske jødehatet. Presse og propaganda under okkupasjonen*, Res Publica, 2019

Westlie, Bjørn, *Mørke år. Norge og jødene på 1930-tallet*, Res Publica, 2022

